

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
[έτος ιδρύσεως 1836]
Αρσάκειο Ενιαίο Λύκειο Θεσσαλονίκης

κόσμος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΜΑΘΗΤΩΝ

και

ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

άνθρωπος

ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΕΥΛΟΓΙΑ	12
Εισαγωγικό σημείωμα	ΜΕ ΛΟΓΙΣΜΟ ΚΑΙ Μ' ΟΝΕΙΡΟ	15
<u>Γιώργου Γραμματικάκη</u> Πολυδεύκης Μπουράτσος, Νίκος Παπαδόπουλος	Η ΚΟΜΗ ΤΗΣ ΒΕΡΕΝΙΚΗΣ	23
<u>Μανώλη Σαρρή</u> Κατερίνα Μακρή	ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΙΣ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙ- ΚΕΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΚΟΣΜΟΥ	41
<u>Ιγκόρ Σαφαρέβιτς</u> Πέννυ Μέμτσα	ΚΑΠΟΙΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑ- ΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ	57
<u>Χρήστου Γιανναρά</u> Κατερίνα Μακρή	ΜΕΤΑ-ΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑ- ΦΥΣΙΚΗ, Ο «ΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ» ΤΗΣ ΤΥΧΑΙΟΤΗΤΑΣ & Ο «ΛΟΓΙ- ΚΟΣ ΤΟΠΟΣ» ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ	65
<u>Κρίστοφερ Σμωλ</u> Ελένη Γαβρηλάκη	ΜΟΥΣΙΚΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ-ΕΚ- ΠΑΙΔΕΥΣΗ, Η ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ & Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΟΣΜΟΕΙΚΟΝΑ	81
Ελένη Βαγιωνά, Αθηνά Ζησιάδου	ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΟ- ΗΘΙΚΗ	93
<u>Νίκου Κυρπίδη,</u> Δημήτρη Στραβοπόδη, Λουκά Μαργαρίτη Κωνσταντίνος Σουφτάς	ΒΙΟΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ: ΤΟ ΙΕΡΟ ΔΙΣΚΟΠΟΤΗΡΟ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ	105

<u>Βασιλείου Νοϊτσάκη</u> Χριστοφορίδου Νικολέτα	ΤΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΧΡΙ- ΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑΣ	115
<u>Μητροπολίτη Περγάμου</u> <u>Ιωάννου Ζηξιούλα</u> Νατάσα Λαδοπούλου	Η ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟ- ΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟ- ΝΤΟΣ	125
<u>Olivier Clément</u> Δέσποινα Σαμουρκασιδου	Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΙ ΥΜΑΣ - Συνομιλώντας με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρδο- λομαίο Α', ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΓΗΣ	135
Γιώργος Κατσακάρδης	Ο ΠΑΠΑΛΑΝΓΚΙ	147
<u>Φίλιππου Κουτσαφτή</u> Ακυλίνα Βοντετσιάνου, Μερόπη Καλούτσα	ΑΓΕΛΑΣΤΟΣ ΠΕΤΡΑ	159
<u>Αντρέι Ταρκόφσκι</u> Παναγιώτης Μαύρος	ΘΥΣΙΑ	165
<u>Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι</u> Ρολίνα Σωτηριάδου	ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΕΝΟΣ ΓΕΛΟΙΟΥ	177
<u>Χρήστου Μποκόρου</u> Ρολίνα Σωτηριάδου, Δέσποινα Σαμουρκασιδου	ΟΛΙΓΟ ΦΩΣ ΚΑΙ ΜΑΚΡΙΝΟ	190
Δημήτρης Σουφτάς	ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ	197
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	205
	ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΡΓΩΝ	215

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ *

Μπορεί το ιδανικό να καρποφορήσει σε ένα κόσμο διαιρεμένο και αντιφατικό; Μήπως όλα όσα προτείνει ο Ντοστογιέφσκι είναι πολύ ουτοπικά για να είναι πραγματικά;

Τα έργα του Ντοστογιέφσκυ θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν τραγωδίες μιας ιδιότυπης μορφής. Εκεί που αρχίζει να πλέκει τον αφηγηματικό καμβά της μυθιστορίας του με κάτι συνηθισμένο και προβλέψιμο, αίφνης όλα γίνονται πύρινα και δυναμικά. Μια προφητική ποιητική προσανατολίζει τη δραματουργία του ρώσου λογοτέχνη προς το μέλλον. Τα έργα του αποκαλύπτουν την εκστατικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης, φανερώνουν τις μυστικές διαστάσεις της. Ολόκληρο το έργο του Ντοστογιέφσκυ θα μπορούσε να θεωρηθεί ως *τραγωδία του προσώπου*. Έστρεψε το βλέμμα μας προς τη μοναδική, ανόμοια και ανεπανάληπτη ιδιαιτερότητα κάθε ανθρώπου, η οποία δεν μπορεί να αναχθεί περαιτέρω σε κάποια γενικής ισχύος διατύπωση. Όσο και να προσπαθήσουμε, δεν θα βρούμε καμιά γενική αρχή που να ερμηνεύει τους ντοστογιεφσκικούς ήρωες, τους αδελφούς Καραμάζωφ, τον Μίσκιν, τον Ρασκόλνικωφ, τον Σταυρόγκιν, τον σάρετς Ζωσιμά. Καμιά φιλολογική ανάλυση δεν μπορεί να ορίσει το χαρακτήρα του Μαρμαλάντωφ, της Γρούσενκα, του Βερχοβένσκυ, της Ναστάσιας Φιλίππονας.

Ο Ντοστογιέφσκυ δεν επιδίωξε τη σύνθεση αλλά την ανάλυση. Αναλύοντας το άτομο έβρισκε μέσα του το *όλον*, δηλαδή την ενότητα του ως προσώπου. Το έργο του δεν συνιστά ψυχολογία. Πασχίζει να αναδείξει το *πρόσωπο* στην αναμέτρησή του με την αλήθεια της ύπαρξης. Από αυτή την ανάδειξη προκύπτουν και η ψυχολογία και η φιλοσοφία και η κοινωνιολογία και η πολιτική θεωρία στο ντοστογιεφσκικό έργο, διότι αυτά αποτελούν φανερώσεις και προεκτάσεις του ανθρώπινου προσώπου.

Η αναζήτηση της αλήθειας του ανθρώπινου προσώπου δεν είναι ηθογραφία. Πολύ περισσότερο δεν είναι προϊόν μιας μεθόδου κατασκευασμένης μέσα σε διανοητικά εργαστήρια. Είναι στάση

ζωής, τρόπος υπάρξεως. Ο Ντοστογιέφσκυ βασανίστηκε στη ζωή, έζησε με πάθος και ένταση, ψηλάφισε την άβυσσο του μηδενός και την επανάσταση της ψυχής. Κάτω από οποιοδήποτε ήρωά του βρίσκεται ο ίδιος. Το έργο του φωτίζεται από τις πύρινες και συνάμα καθαρτήριες φλόγες των αβυσσαλέων αντιθέσεων. Δεν εξετάζει θεωρητικά τους ήρωές του, δεν τους τοποθετεί στο ψυχαναλυτικό κρεβάτι, δεν ελέγχει ψυχρά τις παθήσεις τους. Τούτο δεν σημαίνει απλώς μια νέα ποιητική του μυθιστορήματος. Ο Ντοστογιέφσκυ αγαπά και πάσχει με τους ήρωές του. Τους θεωρεί πολυτιμότερους, σημαντικότερους από τον εαυτό του. Γι' αυτό και δεν τους εξωραΐζει. Τα πρόσωπα των μυθιστορημάτων του δεν είναι στυλιζαρισμένα, ηθικολογικά· είναι γυμνά, είναι αληθινά. Η δικαίωσή τους δεν είναι αποτέλεσμα ωραίων ενεργειών. Γι' αυτό και δεν ερευνά τον άνθρωπο στις κανονικές, σχηματοποιημένες και υγιείς σχέσεις της κοινωνικής του ζωής, αλλά στο υποσυνείδητο, στο πάθος, στο έγκλημα, δηλαδή στο τραγικό γίνεσθαι της ανθρωπίνης ύπαρξης, στην τραγική βίωση της ζωής.

Το *όνειρο ενός γελοίου* επιγράφεται από τον Ντοστογιέφσκυ ως ένα φανταστικό παραμύθι και δημοσιεύθηκε το 1877 στο περιοδικό που εξέδιδε με τίτλο *Το ημερολόγιο ενός συγγραφέα*. Ορισμένοι νομίζουν πως ο ρώσος συγγραφέας περιγράφει μίαν ουτοπία για να σχολιάσει με τον τρόπο του τον ρωσοτουρκικό πόλεμο της εποχής. Θεωρούμε πάντως ότι στη νουβέλα αυτή ο Ντοστογιέφσκυ συνοψίζει διαχρονικά τον αντιφατικό χαρακτήρα της φύσης και της ιστορίας του ανθρώπου.

Το *όνειρο ενός γελοίου* αναφέρεται στην τραγωδία της ανθρωπίνης ελευθερίας. Ο Ντοστογιέφσκυ δεν περιγράφει μια ιδανική κοινωνία, μια ουτοπία που δεν μπορεί να καρποφορήσει στον κόσμο μας, αλλά αυτή την ίδια την κατάσταση του κόσμου μας ως αποτέλεσμα μιας υπαρξιακής έκπτωσης. Το φανταστικό αυτό παραμύθι είναι εντέλει μια σπουδή στον πολιτισμό του προπατορικού αμαρτήματος. Ο ήρωας της νουβέλας αισθάνεται γελοίος, θέλει να αυτοκτονήσει, όχι όπως ο Κυρίλωφ στους *Δαιμονισμένους* για να κατακτήσει την ελευθερία του, αλλά γιατί απλώς δεν

βρίσκει κανένα νόημα στη ζωή του. Δεν λυγίζει ούτε στο σπαρακτικό και απελπισμένο κλάμα ενός μικρού παιδιού. Ας σημειώσουμε, πάντως, ότι η εικόνα του μικρού παιδιού που δεν το συντρέχει κανείς ή ακόμη που υποφέρει εξαιτίας των μεγάλων, επαναλαμβάνεται συχνά στη μυθιστορία του Ντοστογιέφσκυ και έχει μια ανεξήγητη ομορφιά για την οποία δεν μπορεί να γίνει κανένα σχόλιο, παρεκτός μια υπόμνηση της αγγελικότητας που διασώζουν τα μικρά παιδιά -*ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*. Πεδαιώνοντας -στο όνειρό του βέβαια- μεταφέρεται μυστηριωδώς σ' έναν άλλο κόσμο στο μακρινό διάστημα. «Ὁ σύγχρονος αὐτὸς βρωμοπροσθευτικὸς Ρῶσος ἀπὸ τὴν Πετρούπολη» αντικρίζει μέσα σε εκτυφλωτικό φως έναν κόσμο ομορφιάς, ευτυχίας και αγάπης. «Ἄ! τὰ εἶχε ὅλα καταλάβει, ὅλα μὲ τὸ πρῶτο βλέμμα! Αὐτὴ ἦταν ἡ γῆ προτοῦ μολευτεῖ ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα: οἱ κάτοικοί της δὲν γνώριζαν καθόλου τὸ κακό, ζοῦσαν μέσα στὸν ἴδιο τὸν παράδεισο, σ' αὐτὸν ποῦ σύμφωνα μὲ τὶς παραδόσεις ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας ἔζησαν οἱ ἔνοχοι προπάτορές μας, μὲ μόνη τὴ διαφορά ὅτι ἡ γῆ ἐδῶ ἦταν γιὰ ὅλους ἕνας καὶ ὁ ἴδιος παράδεισος». Ο γελοίος ήρωάς μας έγινε ένα μ' αυτούς τους ανθρώπους και συμμετείχε στην ευτυχισμένη ζωή τους. Ωστόσο, τελικά... *θα τους διαστρέψει όλους!*

Σ' έναν άλλο κόσμο, μακρινό από το δικό μας, έχουμε επανάληψη του προπατορικού αμαρτήματος. Με αριστουργηματικό τρόπο ο Ντοστογιέφσκυ κάνει λόγο για την ελεύθερη δυνατότητα του προπατορικού αμαρτήματος από τον κάθε άνθρωπο και όχι για μια αναγκαστική κληρονομική εκδοχή του. Ο γελοίος ήρωάς του ονειρεύεται πως φθάνει στον υποτιθέμενο παράδεισο και προκαλεί ο ίδιος τη διαφθορά και την πτώση των αδών και λαμπρών πλασμάτων. «Μάλιστα, μάλιστα, τὰ κατάφερα νὰ τοὺς διαφθείρω ὅλους! Πῶς ἔγινε, δὲν ξέρω, ἀλλὰ διατηρῶ πολὺ καθαρὴ τὴ δύμησή του. Τὸ ὄνειρό μου, ποῦ διέσχισε χιλιάδες χρόνια, μοῦ ἀφήνει μιὰ αἴσθηση συνέχειας. Ξέρω μονάχα ὅτι ἐγὼ ὑπῆρξα ἡ αἰτία γιὰ τὸ πρῶτο ἀμάρτημα. Ὅπως μιὰ ἀρρώστια μεταδοτική, ἕνα μικρόβιο ἱκανὸ νὰ μολύνει μιὰ ὀλόκληρη αὐτο-

κρατορία, έτσι μόλυνα με την παρουσία μου έναν τόπο τρυφής ως τότε άδωο».

Για τον Ντοστογιέφσκυ η έκπτωση του κόσμου και του ανθρώπου προέκυψε μέσα από την αμαρτία, από αυτή τη «σκληρή ήδονη που σημαδεύει όλα σχεδόν τὰ πλάσματα στη γη και που είναι ή πηγή για όλα σχεδόν τὰ άμαρτήματα της ανθρωπότητας». Οι ρίζες της αστοχίας αυτής προέρχονται από τα αβυσσαλέα βάθη της ελευθερίας του ανθρώπου και ασφαλώς όχι από την κακή φύση ή την υλικότητά του. Το βίωμα του γελοίου ήρωα το επισημαίνει με σαφήνεια. «Γιατί είδα την Αλήθεια, είδα και ξέρω ότι οί άνθρωποι μπορούν να είναι εύτυχισμένοι χωρίς να χάσουν την επίγεια ζωή. Δέν θέλω ούτε μπορώ να πιστέψω ότι τὸ κακό είναι ή φυσική κατάσταση τῶν ανθρώπων». Είδε ζωντανά την αλήθεια, δεν την φαντάστηκε. Αλλά «για να άποκατασταθει ὁ παράδεισος πῶς να άρχίσει κανείς;». Μια αυτόματη επιστροφή στον χαμένο παράδεισο δεν είναι δυνατή.

Για τον Ντοστογιέφσκυ, προφήτη του μέλλοντος, το πρόβλημα της αρμονίας του κόσμου, η μεταβολή του σε παράδεισο με οριστικό τον θρίαμβο του καλού δεν μπορεί να λυθεί δίχως ελεύθερη εκλογή, δίχως κοσμική τραγωδία, χωρίς πόνο και δημιουργική εργασία. Ούτε βέβαια η μελλοντική ευτυχία της ανθρωπότητας μπορεί να εξαγοραστεί με τον άπειρο πόνο, τα δάκρυα και το θάνατο πολλών. Στην παγκόσμια αρμονία πρέπει να φθάσει ο άνθρωπος με την ελεύθερη εκλογή και την ελεύθερη υπερνίκηση του κακού. Μια αναγκαστική αρμονία δεν μπορεί να δικαιωθεί. «Άν πρόκειται να ξαναζήσω» μονολογεί ο δήθεν αυτόχειρας πλέον ήρωας, «και να ξαναζήσω χάρη σε μιὰ αναπόφευκτη βούληση, δέν επιθυμῶ να είμαι ούτε ήττημένος, ούτε καταφρονημένος!».

Ο άνθρωπος οφείλει να περάσει ως το τέλος της ιστορίας το δρόμο της ελευθερίας. Ο Ντοστογιέφσκυ ομολογεί την αλήθεια της αγάπης προς τον συνάνθρωπο και καταγγέλλει το απατηλό είδωλο της αγάπης προς την αφηρημένη ιδέα της ανθρωπότητας. «Η ουσία είναι να αγαπάς τὸν πλησίον σου σὰν τὸν έαυτό σου, να ποιά είναι ή ουσία, αυτό είναι ὄλο και δέν χρειάζεται τίποτε

ἄλλο: ἀμέσως δὲ μάθεις πῶς χτίζεται ὁ παράδεισος». Ωστόσο, ὁ ἄνθρωπος, ὡς πρόσωπο μοναδικό καὶ ανεπανάληπτο, δὲν πρέπει νὰ δυσιαστεί ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν ἰδέα τῆς ἀγάπης. «Δὲν ἀξίζει οὔτε γιὰ ἓνα δάκρυ πονεμένου παιδιοῦ ποῦ χτυπᾷ τὸ στήθος του μὲ τὴ μικρὴ του γροδιά, καθὼς κάθεται σὲ μιὰ γωνιὰ κάποιας βρωμερῆς τρώγλης καὶ μὲ τὰ δάκρυα, ποῦ δὲν μποροῦν νὰ ἐξιλεωθοῦν, προσεύχεται στὸν ἀγαπημένο Θεό. Μια τέτοια λοιπὸν ἀρμονία δὲν ἀξίζει διόλου, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξιλεώσει αὐτὰ τὰ δάκρυα». Ὁ γελοῖος ἥρωας ξεκίνησε γιὰ νὰ βρεῖ ἐκεῖνο τὸ κοριτσάκι... Καὶ θα ἐξακολουθήσει νὰ πηγαίνει, ὅλο νὰ πηγαίνει!

Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φτάσει κανεὶς στὴν ἀλήθεια χωρὶς νὰ τὴν ἀναζητήσει; Πῶς μπορεῖ νὰ ἀρκεστεῖ τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα μόνο σ' αὐτὰ ποῦ γνωρίζει μέσα ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὶς ἐμπειρίες ἄλλων, σοφῶν ἀνθρώπων, σαν τὸν Ντοστογιέφσκι, ποῦ φύλαξαν, γιὰ νὰ μὰς μεταδώσουν, μέσα στα βιβλία τῆ δικῆ τους προσωπικὴ περιπέτεια ἀναζήτησης τῆς Ἀλήθειας; Ἀν δὲν περιπλανηθεῖς σὲ λαβυρίνθους καὶ δὲν περάσεις ἀπὸ χίλια κύματα, πόνους, μαρτύρια καὶ θλίψεις, πῶς μπορεῖς νὰ εὐτυχήσεις καὶ νὰ νιώσεις ολοκληρωμένος; Μήπως ἡ ἀνάγνωση τέτοιων σημαντικῶν βιβλίων υποδάλπει τὸ «πίστευε καὶ μὴ ερεῦνα»;

Ὁ Ντοστογιέφσκυ γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε μέσα στὸν πόνο. Δημιούργησε τὸ συγκλονιστικὸ του ἔργο μέσα στὴν ἀγωνία καὶ τὰ πάθη του, μέσα στὴν ἀρρώστια καὶ τὰ παθήματά του μὲ μιαν υπεράνθρωπη ἐνεργητικότητα. Ἀπὸ τὸ κάτεργο τῆς Σιβηρίας ὡς τὸ πάθος γιὰ τὴν ομορφιά καὶ τὴ λύτρωση μέσω του πόνου, ξεδιπλώνεται μιὰ προφητικὴ μεγαλοφυΐα ποῦ κατόρθωσε νὰ ἐκφράσει ολόκληρο τὸ δράμα του νεωτερικοῦ ἀνθρώπου. Δὲν γνώρισε τὴ δόξα παρά μόνο στὸ τελευταῖο ἔτος τῆς ζωῆς του. Ωστόσο, ἡ υστεροφημία του τὸν τοποθέτησε στὸ ἐπίπεδο τῶν μεγαλύτερων πνευμάτων τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας. Οἱ σύγχρονοί του, στὴν καλύτερη περίπτωση, εἶδαν τὸν Ντοστογιέφσκυ σαν μιὰ ἀδέξια καὶ ἀνυπότακτη ἰδιοφυΐα καὶ, στὴ χειρότερη, σαν ἓναν σκανδαλοδόχηρα συγγραφέα, ἓναν μανιακὸ γιὰ ὅ,τι ἦταν υπερβολικὸ καὶ ἀσυνήθιστο.

Όλος ο βίος του μαρτυρά τη δίψα του για την αλήθεια και την αγωνιώδη αναζήτησή της. Ερμήνευσε τον άνθρωπο στις δυναμικές, εκστασιακές και γεμάτες πάθος διαστάσεις του. Όλο του το έργο αποτελεί προφητικό ποίημα, όπου φανερώνεται η σύγκρουση του δαιμονικού με το αγγελικό στοιχείο, αποκαλύπτοντας συνάμα τα απύθμενα βάθη και τις αντιφάσεις της ανθρωπίνης ύπαρξης.

Κανείς, λοιπόν, δεν φτάνει στην αλήθεια, αν επίμονα και εναγώνια δεν την αναζητήσει, αν δεν ματώσει γι' αυτήν. Το έργο του μεγάλου ρώσου συγγραφέα μπορεί να αποτελέσει για τον αναγνώστη του έναν οδηγό και ένα μέτρο στη δική του πορεία προς την αλήθεια και την ολοκλήρωση. Το ίδιο από μόνο του είναι σκληρό και δεν διαβάζεται για λόγους ψυχαγωγικούς απλώς. Με βαθιές ρίζες στην αλήθεια, στην οδύνη, στον κόσμο και στα προβλήματά του, το έργο του Ντοστογιέφσκυ μπορεί να φωτίζει και εκείνους που γίνονται κοινωνοί της σκέψης του. Μας μαθαίνει πολλά, αποκαλύπτει πολλές αλήθειες. Έστω κι αν η στιλπνή επιφάνεια της τεχνολογικής αφθονίας και του υπερκαταναλωτισμού συσκοτίζει επιμελώς και τεχνηέντως τον πνευματικό μας ορίζοντα, δεν μπορούμε να ζήσουμε χωρίς το πρόβλημα του Θεού, της αθανασίας, της ελευθερίας, του κακού, χωρίς να λύσουμε το πρόβλημα της ανθρωπίνης ύπαρξης. Αλλά ο Ντοστογιέφσκυ, όπως και κάθε πνευματικός δημιουργός, δεν είναι και δεν μπορεί να είναι ο δάσκαλος της ζωής μας με την αυστηρή σημασία. Καθένας μας, πράγματι, έχει τον δικό του λαβύρινθο να διανύσει στην περιπέτεια της ζωής. Οι τραγικοί ήρωες του Ντοστογιέφσκυ επιβεβαιώνουν τη δική τους σταυροαναστάσιμη πορεία προς τη λύτρωση και την ενότητα.

Ωστόσο, θα ήταν άδικο να θεωρήσει κανείς ότι η ανάγνωση ή, πολύ περισσότερο, η μύηση στον κόσμο της μυθιστορίας του Ντοστογιέφσκυ υποδάλπει το «πίστευε και μη ερεύνα»! Αντίθετα, η μελέτη των έργων της κλασικής λογοτεχνίας, πολύ περισσότερο η πνευματική γνωριμία με το βαθύτατα υπαρξιακό μυθιστόρημα του ρώσου συγγραφέα, μας ανοίγει νέους δρόμους στη ζωή, μας φανερώνει άγνωστες πλευρές του ίδιου μας του εαυτού, μας ωθεί ακόμη εντονότερα στην προσωπική διερεύνηση αλλά και στην εμπειρία της αλήθειας της ύπαρξης.